

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

№ 2, 2013 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 658

*О. Ю. Коваленко,
кандидат економічних наук, доцент кафедри землеустрою та геоінформатики,
Південнослав'янський Інститут Київського славистичного університету*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Стаття присвячена дослідженню форм і методів державної підтримки сільськогосподарських підприємств України, спрямованих на підвищення їх конкурентоспроможності. Розглянуто законодавчо-нормативні та економічні аспекти державного регулювання, можливості його вдосконалення та цільового спрямування на розв'язання актуальних проблем розвитку сільськогосподарського виробництва. Обґрунтовано концептуальний підхід до формування системи державного регулювання сільськогосподарського виробництва, який може бути закладений в основу розробки заходів щодо державної підтримки сільськогосподарських підприємств.

Article is devoted to research of forms and the methods of the state support of the agricultural enterprises of Ukraine directed on increase of their competitiveness. Legislatively-standard and economic aspects of state regulation, possibility of its perfection and a target direction on the permission of actual problems of development of an agricultural production are considered. The conceptual approach to formation of system of state regulation of an agricultural production which can be put in a basis of working out of measures of the state support of agricultural the enterprises is proved.

Статья посвящена исследованию форм и методов государственной поддержки сельскохозяйственных предприятий Украины, направленных на повышение их конкурентоспособности. Рассмотрены законодательно-нормативные и экономические аспекты государственного регулирования, возможности его совершенствования и целевого направления на разрешение актуальных проблем развития сельскохозяйственного производства. Обоснован концептуальный подход к формированию системы государственного регулирования сельскохозяйственного производства, который может быть заложен в основу разработки мер государственной поддержки сельскохозяйственных предприятий.

Ключові слова: державне регулювання, державна підтримка, сільськогосподарське виробництво, сільськогосподарські підприємства, конкурентоспроможність, конкурентоздатність, концептуальний підхід.

Keywords: state regulation, the state support, an agricultural production, the agricultural enterprises, competitiveness, the conceptual approach.

Ключевые слова: государственное регулирование, государственная поддержка, сельскохозяйственное производство, сельскохозяйственные предприятия, конкурентоспособность, концептуальный подход.

Вступ. Сільськогосподарське виробництво відіграє особливу роль в економіці України, від рівня його розвитку залежить продовольча безпека, економічне зростання та активна позиція держави на світовому ринку сільськогосподарської продукції. Головним завданням державного регулювання сільськогосподарського виробництва є забезпечення його ефективності, конкурентоспроможності, відтворення земельних ресурсів та стабільності соціальної сфери у сільській місцевості.

Досвід багатьох країн світу показує, що вільна конкуренція на ринку сільськогосподарської продукції при відсутності вагомих державних регуляторів призводить до суттєвих обмежень у його розвитку, що, у свою чергу негативно впливає на розвиток суспільства, у цілому. Наприклад, у 70-роки минулого століття у Великобританії, коли до влади прийшов уряд консерваторів, взявши курс на зменшення впливу держави на діяльність сільськогосподарських підприємств, значно погіршилося становище на внутрішньому ринку, знизився попит на сільськогосподарську продукцію, зріс рівень безробіття у сільській місцевості та уповільнилися темпи зростання національної економіки. Франція, яка є однією з провідних країн Західної Європи, у 80-х роках ХХ століття в умовах панування на ринку засад вільного підприємництва і торгівлі, внаслідок зменшення кількості основних напрямів державного регулювання, значно знизила експортні можливості сільськогосподарського виробництва.

В Україні потреба у підвищенні ефективності державного регулювання сільськогосподарського виробництва визначається низкою його невіршених питань, серед яких нерациональне використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств, низький рівень їх матеріально-технічного забезпечення, недостатній розвиток інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції, наявність диспропорцій між високою вартістю сільськогосподарської продукції та доходами населення і ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення ефективної державної підтримки сільськогосподарських підприємств постійно перебувають в центрі уваги вітчизняних вчених, таких як Горлачук В.В., Семенчук І.М., Мозгова М.В. [20], Кузник Б.Я. [2], Сахаров О.В. [1], Кузьменко О.Б. [7], Собкевич О.В., Русан В.І., Юрченко А.С. [18], Антонов А.В. [9], Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я. [4], Жаліло Я.А. [5], і ін.

Невіршені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій, створені у державі правові та організаційно-економічні передумови розвитку сільськогосподарських підприємств не у повній мірі сприяють вдосконаленню їх технічної та технологічної бази, ефективній реалізації природно-ресурсного потенціалу, конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках. У сучасній науковій літературі недостатньо опрацьованими залишаються форми та методи державної підтримки сільськогосподарських підприємств та заходи державного регулювання сільськогосподарського виробництва, розроблені на основі цих методів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження форм і методів державної підтримки сільськогосподарських підприємств України, спрямованих на підвищення їх конкурентоспроможності та обґрунтування концептуального підходу до формування системи державного регулювання сільськогосподарського виробництва.

Результати дослідження. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва у сучасній науковій літературі [1] визначається як здійснення помірного впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання та кон'юнктуру ринку з метою забезпечення ефективного функціонування ринкового механізму, вирішення соціальних та виробничих проблем. За допомогою нормативно-правових, організаційно-економічних, екологічних, науково-технічних і інших заходів державної

політики, створюється система підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств, яка включає цінове регулювання продукції, пряме субсидування сільського господарства, фінансово-кредитне забезпечення та податкове регулювання [2].

Правові основи державної політики у бюджетній, кредитній, кредитній, цінній, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції, розвитку аграрного ринку, забезпечення продовольчої безпеки населення визначає закон України від 24.06.2004 № 1877-IV "Про державну підтримку сільського господарства України" (зі змінами і доповненнями від 01.01.2013 р.) [3]. Відповідно до цього закону, державна підтримка сільського господарства здійснюється за такими напрямками: державне регулювання цін окремих видів сільськогосподарської продукції; державне регулювання ринку сільськогосподарського страхування; інші види підтримки виробників сільськогосподарської продукції та аграрного ринку (державні заставні закупівлі зерна, кредитна підтримка виробників сільськогосподарської продукції (кредитна субсидія), дерегуляція українського ринку сільськогосподарської продукції та заборона дискримінації прав її власників; державна підтримка виробників продукції тваринництва; інші види державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Згідно ст. 3 вищезазначеного закону, держава здійснює цінове регулювання окремих видів сільськогосподарської продукції встановленням їх мінімальної та максимальної ціни та проведенням інтервенцій Аграрним фондом в обсягах, що дозволяють встановити ціну рівноваги у межах організованого аграрного ринку України. У разі, якщо мінімальні інтервенційні ціни не забезпечують середньостатистичну беззбитковість виробництва, на виробництво таких видів продукції запроваджується додаткова державна підтримка [3, ст. 4.4].

Зазначимо, що середньостатистична беззбитковість виробництва забезпечує нульовий рівень рентабельності, що свідчить про відсутність у чинному законодавстві механізму забезпечення товаровиробникам гарантованого прибутку, необхідного для виробничого і соціального розвитку сільськогосподарських підприємств. За офіційними даними [4, 5], середній рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва за період 2008-2010 рр. складав 20,9 %, тваринництва – 4,5%, тоді як для його розширеного відтворення необхідно 45-50% (табл. 1).

Таблиця 1.
Показники ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах України

Показник	Рік					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Прибуток (збиток) від реалізації продукції, млн грн	1253,2	630,4	4168,9	5462,1	7120	12807,3
у тому числі:						
продукція рослинництва	900,2	1567,3	5501,6	5450,7	6334,3	11184,1
продукція тваринництва	353	-936,9	-1332,7	11,4	785,7	1413,7
Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, %	6,8	2,8	15,6	13,4	13,8	20,6
у тому числі						
продукція рослинництва	7,9	11,3	32,7	19,6	16,9	26,1
продукція тваринництва	5	-13,4	-13,4	0,1	5,5	8

Примітка: джерело [5]

Однією з причин низького рівня рентабельності сільськогосподарських культур є невисокий рівень їх продуктивності, у зв'язку з чим сільськогосподарська продукція України, порівняно з країнами Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) виявляється не конкурентоздатною. Так, у середньому за 2008-2010 рр. урожайність зернових та зернобобових культур є нижчою у 1,1 і 1,6 рази (відповідно 33,1 і 50 ц/га в ОЕСР проти 30,5 ц/га в Україні), цукрових буряків у 1,6 і 2,2 (513 і 684 ц/га проти 313 ц/га), картоплі в 1,3 і 2,1 (178 і 289 ц/га проти 137 ц/га), овочів у 1,2 і 1,7 рази (187 і 268 ц/га проти 162 ц/га) [4, с.12] (табл. 2) [5].

При несприятливих умовах ринку, у яких не забезпечується необхідний рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств, виникає потреба у застосуванні закладних гарантованих цін на сільськогосподарську продукцію. За допомогою таких цін держава скуповує у товаровиробників продукцію, яку реалізує через певний період часу за умови досягнення ринкових цін максимального рівня. За оцінкою Кузняка Б.Я. [2], закладні гарантовані ціни на сільськогосподарську продукцію встановлюються в Україні лише на зерно, викуплене у сільськогосподарських виробників на рівні 1-2% від зібраного урожаю при оптимальному 10%, що мало впливає на збільшення їх доходів [2].

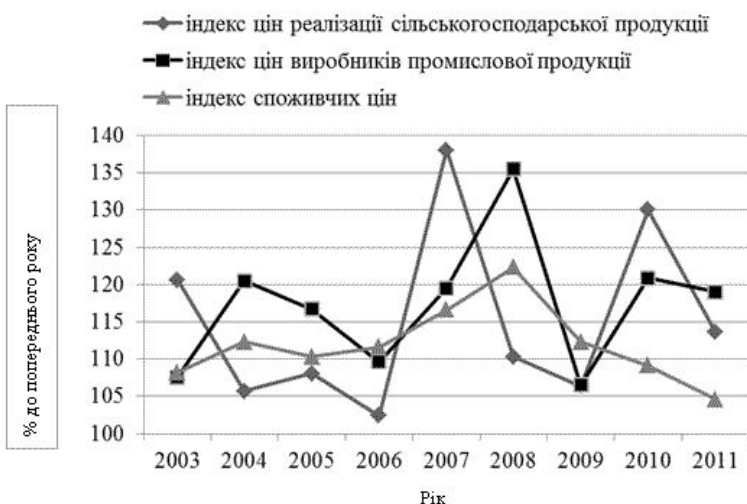
Таблиця 2.
Урожайність основних сільськогосподарських культур у країнах світу у 2010 р. п./га*

Вид культур	Канада	США	Німеччина	Франція	Польща	Україна
Пшениця	27,8	29,9	78,4	74,5	41,7	26,5
Ячмінь	32,6	39,3	65,4	68,4	34,4	19,7
Кукурудза	83,7	103,4	97,5	91,1	62,3	45,1
Соя	25,4	29,6	10	25,1	16,6	16,2
Соняшник	16	17,4	24,1	23,5	18,1	15
Цукрові буряки	603,4	576,4	675,7	937	512,6	279,5
Картопля	313,1	462,7	440,6	437,9	198,5	132,5

Примітка: джерело [5]

Про відсутність стабільного рівня прибутку сільськогосподарських підприємств свідчить динаміка індексів споживчих цін, цін на промислову та сільськогосподарську продукцію. Індекс споживчих цін, який показує їх зміну на товари і послуги, що купує населення та характеризує рівень інфляції в країні, починаючи з 2008 року поступово знижується (рис. 1).

Для національної економіки України визначена тенденція є позитивною, оскільки сприяє її стабілізації. Водночас, зміна індексів цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, які значно вищі за споживчі, є нестабільною, демонструючи порушення вартісних співвідношень між ними. Наприклад, у 2011 році випереджаюче зростання індексів цін на промислову продукцію, порівняно з індексом цін на сільськогосподарську складає 5,4%, що є свідченням цінового диспаритету між ними, несприятливого для сільськогосподарських підприємств.

Рис. 1 Тенденція зміни індексів цін в Україні
Примітка: складено за даними [6]

За дослідженням Кузьменка О.Б. [7, с. 218], диспаритет цін є однією з причин недостатнього ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств, їх неспроможності до оновлення основних та оборотних виробничих засобів, впровадження екологічно безпечних технологій, проведення комплексу заходів зі збереження та відтворення родючості ґрунтів, інноваційних технологій розвитку землекористування. На думку автора, для скорочення диспаритету цін держава повинна створити рівні умови для функціонування сільського господарства та промисловості встановленням єдиних стандартів середньої норми їх прибутку, лімітованого продажу продукції за гарантованою форвардною ціною, скороченням площі орних земель, вилучення з економічного обігу деградованих і малопродуктивних земель [7, с. 219].

Важливим напрямом державного регулювання сільськогосподарського виробництва в Україні є його пряме субсидування. Субсидія у чинному законодавстві [8] визначається як "...фінансова або інша підтримка державними органами виробництва, переробки, продажу, транспортування, експорту, споживання відповідного товару, у результаті чого суб'єкт господарювання отримує пільги (прибутки)". При цьому органи державної влади здійснюють сільськогосподарським підприємствам пряму передачу грошових коштів у формі дотацій на виробництво певних видів продукції, компенсацій на відшкодування частини витрат, пов'язаних зі страхуванням урожаю, кредитів, виплат на капітальні вкладення, на які державним бюджетом кожного року передбачаються кошти.

Наприклад, у 2010 р. сільськогосподарські підприємства одержали 4,38 млрд грн державної підтримки, у тому числі 3,13 млрд грн за рахунок відшкодування податку на додану вартість і 1,25 млрд грн за рахунок бюджетної дотації, що у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь становить 211 грн, тоді як у Польщі вона сягає 155 доларів США. У результаті недостатньої державної підтримки 30% сільськогосподарських підприємств України виявилися збитковими, інші мають низький рівень прибутковості, який не сприяє розширеному відтворенню виробництва та впровадженню інновацій [4].

У цьому контексті Кузняк Б.Я. [2] визначає недоліки у сфері прямого субсидування сільськогосподарських підприємств, які полягають у тому, що субсидії надаються переважно великим прибутковим підприємствам, а не малим, середнім і менш прибутковим, що найбільш їх потребують.

У сфері державного регулювання сільськогосподарського виробництва значна увага приділяється опосередкованим формам його державної підтримки сільськогосподарських підприємств, що являють собою систему заходів зі створення сприятливих організаційно-економічних умов для їх функціонування та розвитку [9]. Здійснення цих заходів регламентується законом України № 1565-III від 16.03.2000 р. (зі змінами від 03.03.2005 р.) [10], який передбачає списання та реструктуризацію заборгованості зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів усіх рівнів; заготовільним, переробним і обслуговуючим підприємствам; за не повернуті до державного резерву позички за матеріально-технічні ресурси у зв'язку з реформуванням сільськогосподарських підприємств та Податковим кодексом України [11] встановленням спеціального режиму оподаткування.

Спеціальний режим оподаткування діяльності у сфері сільського господарства визначається ст. 209 Податкового кодексу України, у якій зазначено, що "...сума податку на додану вартість, нарахована сільськогосподарським підприємством на вартість поставлених ним сільськогосподарських товарів (послуг), не підлягає сплаті до бюджету та повністю залишається у розпорядженні такого сільськогосподарського підприємства для відшкодування суми податку, сплаченої (нарахованої) постачальнику на вартість виробничих факторів, за рахунок яких сформовано податковий кредит, а за наявності залишку такої суми податку – для інших виробничих цілей. Вказані суми податку на додану вартість акумулюються сільськогосподарськими підприємствами на спеціальних рахунках, відкритих в установах банків в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України".

Виходячи з того, що сільське господарство сприяє розвитку інших галузей національного господарства, які поставляють йому засоби виробництва та споживають його як сировину, надають транспортні, торговельні та інші послуги, постановою Кабінету Міністрів України від 2007р. № 1158 прийнята до виконання Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [12]. Основна мета Програми полягає у забезпеченні конкурентоспроможності сільського господарства на внутрішньому і зовнішньому ринку, гарантування продовольчої безпеки країни та збереженні селянства як носія української ідентичності, культури і духовності [12, ст. 3].

Основними завданнями згаданої Програми визначено: створення організаційно-правових та соціально-економічних умов для комплексного розвитку сільських територій, наближення та вирівнювання умов життєдіяльності міського та сільського населення; підвищення рівня ефективної зайнятості, посилення мотивації сільського населення до розвитку підприємництва у сільській місцевості як основної умови підвищення рівня життя населення; підтримка конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах інтеграції України у світовий економічний простір; подолання стихійності та тінізаци аграрного ринку; створення екологічно безпечних умов для життєдіяльності населення, збереження навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів, особливо земель сільськогосподарського призначення [12, ст. 5].

Однією з важливих проблем розвитку сільськогосподарських підприємств є недостатньо ефективна державна політика щодо створення умов формування кооперативних та інших некомерційних об'єднань сільськогосподарських підприємств у сфері виробництва та збуту сільськогосподарської продукції [12]. Незважаючи на те, що на законодавчому рівні прийнято низку законодавчих актів, спрямованих на забезпечення розвитку системи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, таких як закони України "Про кооперацію" [13], "Про сільськогосподарську кооперацію" [14], "Про споживчу кооперацію" [15], "Про кредитні спілки" [16], Постанова КМУ "Про заходи щодо активізації роботи з розвитку тваринництва" [17] і ін., потенціал сільськогосподарської кооперації в Україні, на думку фахівців [18], залишається нереалізованим. За їх дослідженням кількість сільськогосподарських кооперативів останніми роками (2002-2010рр.) поступово знижується, а їх структура є незадовільною. Автори вважають, що причина такого становища полягає у низькому рівні державної підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації; подвійному оподаткуванні обслуговуючих кооперативів; низькому рівні професійних знань управлінського персоналу обслуговуючого кооперативу щодо цілей і мети його створення, особливостей оподаткування та господарської діяльності об'єднання; нерозвиненість споживчої кооперації, відсутність її підтримки з боку Центральної спілки споживчих товариств України, нерозвиненість кредитної кооперації і ін.

Досліджуючи опосередковані форми державної підтримки сільськогосподарських підприємств потрібно підкреслити важливість державного стимулювання науково-дослідної діяльності у сфері новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції та землекористування, яке полягає у спрямуванні бюджетних асигнувань на наукові дослідження за цими напрямками. Розкриття у наукових дослідженнях функціональних законів ринкової економіки, механізмів узгодження інтересів держави та сільськогосподарських товаровиробників, розробка рекомендацій з підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, конкурентоздатності їх продукції, нарощування експортного потенціалу та міжнародного іміджу сільськогосподарського виробництва, сприятиме вдосконаленню та успішній реалізації заходів його державного регулювання.

Науковий підхід до державного регулювання сільськогосподарського виробництва полягає у забезпеченні інноваційного та інвестиційного розвитку сільськогосподарських підприємств. Головна мета державної інноваційної політики визначена у законі України "Про інноваційну діяльність" [19] і полягає у створенні соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, впровадженні сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції. Водночас, треба звернути увагу на недосконалість згаданого законодавчого акта, про що свідчить виключення з дії ст. 21 та 22 розділу V (на підставі документу 2505-15 від 25.03.2005 р.), які передбачали визначення особливостей оподаткування та митного регулювання інноваційної діяльності. Крім того, у цьому законі не визначено процедуру надання підприємству статусу інноваційного у результаті чого виникає питання, чому експертиза при кваліфікуванні інноваційних проектів виконується за рахунок коштів суб'єктів інноваційної діяльності [19, ст. 3, п. 5]. Це ще раз свідчить про те, що на законодавчому рівні поки що не сформовано досконалого механізму впровадження інновацій в діяльність сільськогосподарських підприємств.

Що стосується інвестиційного розвитку сільськогосподарських підприємств, то за оцінкою авторів [4], власні, залучені та позикові інвестиційні джерела сільськогосподарських товаровиробників нині є недостатніми для задоволення їх інвестиційних потреб, оскільки іноземні інвестиції в розвиток сільськогосподарських підприємств залучаються в обмежених обсягах, а їх частка в загальних вкладеннях поки що незначна. Крім того, стримує процес нарощування інвестицій у сфері сільськогосподарського виробництва недостатній рівень рентабельності капіталу сільськогосподарських підприємств, оновлення основних засобів та низька ліквідність їх інвестицій.

Аналізуючи існуючі форми підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств, то їх можна об'єднати у три групи: непрямі, прямі та опосередковані. До непрямих відносяться проведення державних інтервенцій сільськогосподарської продукції, встановлення внутрішніх цін та митних тарифів в інтересах вітчизняних товаровиробників ін. Прямими є надання субсидій, кредитів та компенсацій частини витрат на страхування урожаю. До опосередкованих належать списання та реструктуризація заборгованості зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів усіх рівнів, встановлення спеціального режиму оподаткування, розробка державних цільових програм розвитку сільськогосподарського виробництва, державне стимулювання науково-дослідної діяльності у цій сфері і ін. (рис. 2). Успішний розвиток сільськогосподарського виробництва досягається завдяки гармонійному поєднанню адміністративних та економічних методів підтримки сільськогосподарських підприємств. Об'єктивна необхідність адміністративного регулювання сільськогосподарського виробництва зумовлена еволюцією ринкових відносин, поширенням глобалізаційних процесів у країні та світі, які характеризуються посиленням конкуренції, розвитком монополізму та погіршенням навколишнього середовища.

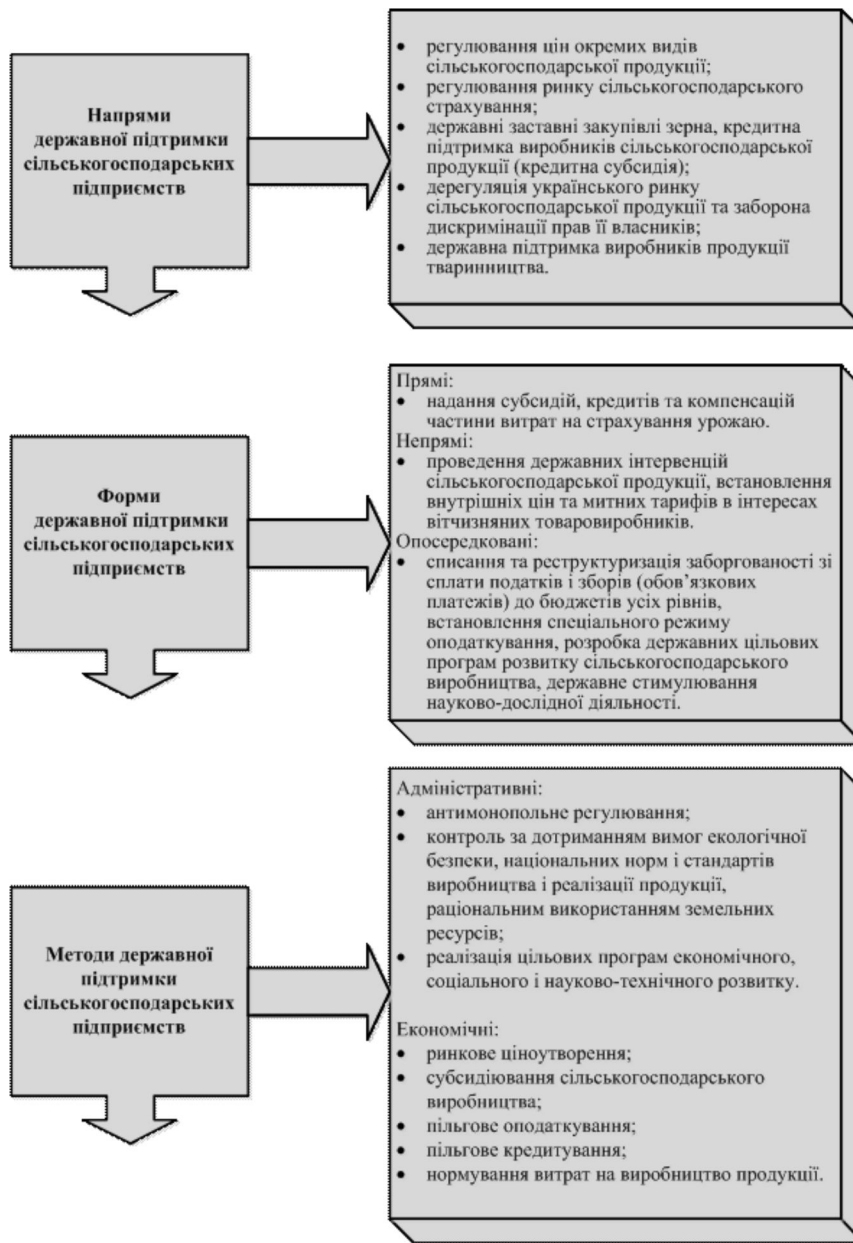

Рис. 2 Система державної підтримки сільськогосподарських підприємств

Особливість застосування адміністративних методів в ринковій економіці полягає в тому, що не обмежуючи свободу суб'єктів господарювання, вони спрямовані на забезпечення збалансованості та захист їх інтересів з інтересами суспільства. Адміністративний апарат державного управління покликаний здійснювати контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки, національних норм і стандартів виробництва та реалізації продукції, раціональним використанням земельного потенціалу, розробленням цільових програм економічного, соціального і науково-технічного розвитку аграрного сектору економіки (див. рис. 2). Водночас, застосування адміністративних методів має здійснюватися у межах функцій держави щодо регулювання сільського господарства, а саме правотворчої, правозастосовної, правоохоронної й організаційної діяльності і не поширюватися на функції, які має виконувати ринковий механізм.

Застосування адміністративних методів не виключає існування ефективної конкуренції і дозволяє сільськогосподарським підприємствам розробляти виробничі стратегії, здійснювати власну цінову політику, використовувати маркетингові інструменти стимулювання збуту і ін. Лише за таких умов можна досягти суспільних принципів і цілей економічного розвитку на ринкових засадах у сфері сільськогосподарського виробництва.

Застосування економічних методів підтримки сільськогосподарських підприємств спрямовано на вирішення питань задоволення потреб суспільства у їх продукції, забезпечення продовольчої безпеки, нарощування експортного потенціалу України. Цілком очевидно, що згадувані питання не можуть бути вирішені лише за допомогою ринкового механізму, який природно реагує лише на потреби, виявлені рівнем платоспроможного попиту населення. Це означає, що існує суспільно необхідна межа державного регулювання сільськогосподарського виробництва, що створює передумови для ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств завдяки застосуванню таких економічних методів їх підтримки, як ринкове ціноутворення, субсидювання, пільгове оподаткування, кредитування, нормування витрат на виробництво продукції (див. рис. 2).

Визначені методи являють собою досконалий інструмент впорядкування державою ринкових відносин, який сприяє економічній самоорганізації сільськогосподарських підприємств з дотриманням ними відповідних правових рамок. Економічна самоорганізація сільськогосподарських підприємств, у свою чергу, запобігає надмірній концентрації економічної влади щодо функціонування ринку сільськогосподарської продукції в адміністративному апараті державного регулювання.

Зазначимо, що застосування цих методів на практиці може бути успішним завдяки наявності єдиної концепції формування державної системи підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств та глибокому розумінню стратегії і тактики цього процесу. Без його цілісного теоретичного обґрунтування втілення в життя вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції класичних елементів ринкової економіки, таких як свобода підприємництва, приватна власність, вільне ціноутворення супроводжуються спадом виробництва, недопустимими відхиленнями сільськогосподарської продукції від стандартів якості, погіршенням екологічних умов землекористування і іншими негативними явищами. Здійснення окремих фрагментарних дій та заходів держави щодо їх подолання не вирішують повною мірою всіх проблем, спричинених неефективним поєднанням ринкового механізму та державного регулювання сільськогосподарського виробництва.

Створення ефективної державної системи підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств, на думку економістів [20, с. 14-15] має відбуватися шляхом формування пакета законодавчих актів і нормативних документів регулятивного характеру, які доповнюють і розвивають попередньо ухвалений закон чи інший нормативний документ. Крім того, повинен бути досягнутий певний компроміс між органами виконавчої та законодавчої влади, органами прокуратури нагляду та судочинства, суспільства у цілому. Автори справедливо зазначають, що регуляторні акти, що ухвалюються органами управління, повинні кореспондуватися із загальними нормами законів, основними принципами, закріпленими у законодавстві, оскільки не може функціонувати нормативний акт, що суперечить закону або не відповідає йому.

За наявності досконалої законодавчої бази щодо підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств, конкуренція набуває нової якості і перетворюється на ефективний регулятор ринку сільськогосподарської продукції. Формування відкритого ринкового середовища відбувається на основі впровадження новітніх

технологій виробництва продукції, підвищенням її якісних характеристик, раціональним використанням всіх наявних ресурсів. У результаті забезпечується збільшення обсягів реалізації продукції, підвищується її конкурентоздатність, що є джерелом податкових надходжень до державного бюджету.

Як показує досвід розвинених країн світу, важливу роль для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва відіграє розвинена система аграрних, фондових та товарних бірж, банків, що обслуговують сільськогосподарські підприємства, страхових компаній тощо. Така система обслуговуючих інституцій прискорює всі процеси, пов'язані з виробництвом і реалізацією сільськогосподарської продукції, слугує механізмом розподілу і перерозподілу всіх ресурсів сільськогосподарських підприємств та сприяє формуванню суспільно необхідного обсягу їх продукції.

Розвиток біржової системи сприяє ефективному ціноутворенню, підвищенню рівня конкуренції на ринку сільськогосподарської продукції, спрощенню процесу її реалізації завдяки гарантованому виконанню угод за біржовими контрактами. Завдяки зменшенню вартості посередників при реалізації продукції підприємства знижують свої витрати на одиницю продукції та збільшують прибутки. Крім того, зростання вартості акцій є джерелом розшування фінансових активів сільськогосподарських підприємств, підвищення їх ліквідності за рахунок оптимального поєднання власних і залучених джерел інвестування, що, у свою чергу, дозволяє активно модернізувати та розширювати процес виробництва.

Серед великої кількості переваг біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією треба виділити можливість укладання міжнародних контрактів, особливо на форвардній основі, які передбачають зобов'язання сторін придбати (продати) продукцію у визначений термін та на конкретних умовах, що визначаються за згодою сторін. Проте така можливість для сільськогосподарських підприємств України обмежується необхідністю оформлення договору застави [21, ст. 4.2], який підтверджує повернення передоплати покупцеві в випадок невиконання товаровиробником умов форвардного біржового контракту на поставку сільськогосподарської продукції. Об'єктом застави, в умовах дії мораторію на землю та відсутності вільного обігу земельних ресурсів, може слугувати лише майбутній урожай, який при цьому повинен бути застрахований. Водночас, страховий ринок в Україні поки що є недостатньо розвиненим, що визначає одну з причин обмеженого застосування форвардних контрактів та розвитку біржової торгівлі, у цілому.

Як справедливо зазначає Кузьменко О.Б. [7, с. 279] страхування у сільському господарстві потрібно визнати пріоритетом державної економічної і соціальної політики. Для реалізації цієї мети, на думку автора, необхідно привести у відповідність з міжнародними стандартами страхове законодавство, врахувати директиви Європейського союзу по страховій діяльності.

Зростанню ефективності сільськогосподарського виробництва значною мірою сприяє рівень кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, який дозволяє реалізувати їх виробничі цілі та плани. Проте встановлені НБУ кредитні ставки часто виявляються завищеними для сільськогосподарських підприємств, особливо дрібних. Крім того, навіть за умови таких ставок, кредити надаються переважно великим підприємствам, які мають менший ризик їх неповернення. Одним із засобів гарантування повернення кредитів може бути застава майна та землі (за умов перебування її обігу), механізм якої, як вже було зазначено вище, в Україні недостатньо відпрацьований. Це означає, що необхідно є державна підтримка сільськогосподарських підприємств у контексті їх кредитування, яка передбачає надання прямих субсидій на погашення процентних ставок. Непрямою формою підтримки сільськогосподарських підприємств є встановлення пільгового оподаткування для банків, які їх обслуговують, що дозволить їм знизити рівень процентних ставок.

Зазначимо, що необхідною умовою підтримання фінансово-кредитних відносин між банками та сільськогосподарськими підприємствами є існування стабільної національної валюти. Лише у такому випадку обидві сторони можуть бути впевненими, що зазначені відносини мають стабільну основу, а реальні пропорції фінансово-кредитних операцій залишаються незмінними у часі. І хоча у 2011-2012 рр. фінансова система України виявилась відносно стабільною, порівняно з кризовим та після кризовим періодом 2008-2010 рр., залишається проблема взаємної недовіри – банків до надійності позичальників та можливості відтворення позикового капіталу, а позичальників до спроможності банків ефективно виконувати свої функції в нестабільних ринкових умовах, коли є можливими економічні спади та кризові явища.

Недовіра сільськогосподарських підприємств до банківської системи іноді поширюється і на державу, призводить до формування чіткого розмежування ними їх приватної вигоди та суспільного інтересу. Як показує досвід незалежної України, прагнення сільськогосподарських виробників до отримання підтверженого сертифікатом земельного паю йшло всупереч загальнонаціональним інтересам збереження та відтворення земельних ресурсів, оскільки головною метою суб'єктів господарювання на землі було отримання прибутку не враховуючи її екологічного стану. Крім того, саме недовіра до держави є причиною виникнення тінювого сектору економіки, який функціонує в суспільстві теж не на користь його інтересам.

Тінюва економіка є зворотною стороною корупції, коли численні контролюючі органи державної влади в особі їх представників, що перевищують свої зобов'язання та зловживають ними, здійснюють посилений нагляд та контроль над сільськогосподарськими підприємствами з метою отримання від них як штрафів, так і хабарів. Виникнення додаткових перешкод на шляху до здійснення прибуткової діяльності, змушує деяких сільськогосподарських товаровиробників шукати шляхи до успіху за межами чинного законодавства.

Висновки. У чинному законодавстві поки що залишається невідпрацьований механізм забезпечення сільськогосподарським товаровиробникам гарантованої прибутку, у результаті чого близько 30% підприємств України є збитковими. Середній рівень рентабельності прибуткових підприємств більш ніж у двічі нижче рівня, необхідного для розширеного відтворення виробництва, що негативно впливає на їх конкурентоспроможність. Внаслідок низької урожайності сільськогосподарських культур продукція України, порівняно з розвиненими країнами (членами ОЕСР), виявляється не конкурентоздатною.

Для підвищення доходів сільськогосподарських підприємств потрібно розширити масштаби застосування державою закладних гарантованих цін на сільськогосподарську продукцію, за допомогою яких товаровиробники отримують від неї плату за їх продукцію на рівні максимальної ринкової ціни. Крім того, необхідним є здійснення заходів, спрямованих на скорочення диспаритету цін між сільським господарством і промисловістю.

Державне регулювання сільськогосподарського виробництва повинно бути орієнтоване на інноваційний та інвестиційний розвиток сільськогосподарських підприємств. З цією метою потрібно внести поправки до закону України “Про інноваційну діяльність”, вдосконалити митне регулювання інноваційної діяльності, процедуру надання підприємствам статусу інноваційного та передбаченням можливості виконувати експертизу при кваліфікуванні інноваційних проєктів за рахунок державних коштів.

Система державної підтримки сільськогосподарських підприємств має складатися з таких важливих елементів – її напрямів, форм та методів. Напрями, за якими здійснюється державна підтримка сільськогосподарських підприємств, визначені в законі України “Про державну підтримку сільськогосподарських підприємств”. Зважаючи на велику кількість різноманітних форм державного регулювання для сільськогосподарських підприємств доцільно виділити три основні форми – непрямі, прямі та опосередковані. Методи державної підтримки сільськогосподарських підприємств складаються з двох груп – адміністративних та економічних методів, проте основою такого поділу має бути чітке визначення та розмежування функцій і ролі державної влади та ринкового механізму у цій системі.

В основі конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств є створення законодавчої бази орієнтованої на підтримку їх розвитку, розвиненої системи аграрних, фондових та товарних бірж, банків та страхових компаній, за допомогою яких створюються передумови ефективного виробництва та реалізації конкурентоздатної продукції.

Втілення описаного концептуального підходу до формування системи державного регулювання сільськогосподарського виробництва можливо за умови об'єднання зусиль державної влади та сільськогосподарських підприємств для реалізації спільної мети – підвищення конкурентоспроможності національної економіки, повне задоволення внутрішніх потреб населення у продуктах харчування, вихід вітчизняної сільськогосподарської продукції на світові ринки.

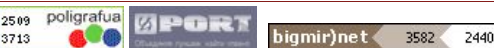
Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні соціально-економічних передумов виробництва конкурентоздатної продукції, до яких належать розвиток землеволодіння, особливості землеволодіння, техніко-технологічний рівень виробництва продукції та якість трудового потенціалу суспільства, зайнятого у сільському господарстві.

Список використаних джерел

- Сахаров О.В. Удосконалення системи державного регулювання та підтримки аграрного виробництва в Україні: дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02 / Олексій Володимирович Сахаров. – Київ: Академія муніципального управління. – 2011. – 194 с.
- Кузняк Б.Я. Світовий досвід підтримки сільського господарства і українські реалії / Б.Я. Кузняк // Економіка і регіон № 1 (24) –ПолтНТУ: 2010. – С. 135-140.
- Про державну підтримку сільського господарства України. Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV (зі змінами і доповненнями від 01.01.2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>
- Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.
- Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України: аналіт. доп. / за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 104 с.
- Офіційний сайт Державної статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Кузьменко О.Б. Ресурсоошадна діяльність аграрних підприємств в умовах інтенсифікації використання земельних ресурсів: дис. ... докт. екон. наук: 08.00.04 / Олександр Борисович Кузьменко. – Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили 2011. – 398 с.
- Про затвердження Концепції перебудови системи державних субсидій, що надаються галузям національної економіки. Розпорядження КМУ від 31 березня 2003 р. № 182-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/baseche/ua-cmtokr.htm>
- Антонов А.В. Напрями удосконалення форм державної підтримки розвитку сільських територій / А.В. Антонов // Електронне наукове фахове видання “Державне управління: удосконалення та розвиток”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=440>
- Про списання та реструктуризацію заборгованості зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) платників податків у зв'язку з реформуванням сільськогосподарських підприємств. Закон України № 1565-III, 16.03.2000 р. (зі змінами, внесеними згідно із Законами № 2239-III від 18.01.2001 р. № 11, ст. 53 № 2454-V від 03.03.2005 р., № 16, ст. 259). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lg.lica.com.ua/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=486918&menu=57605>
- Податковий кодекс України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011р., № 13-17, ст. 209. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

12. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року. Постанова КМУ від 19.09.2007 р. № 1158. (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1390 від 28.12.2011р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>
13. Про кооперацію. Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV (редакція від 01.01.2013 р. на підставі офіційного документу № 5410-17). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>
14. Про сільськогосподарську кооперацію. Закон України від 17.07.1997 р. № 469/97-ВР (редакція від 01.01.2013 р. на підставі офіційного документу № 5495-17). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>
15. Про споживчу кооперацію. Закон України від 10.04.1992 № 2265-ХІІ (редакція від 09.12.2012 р. на підставі офіційного документу № 5462-17). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2265-12>
16. Про кредитні спілки. Закон України від 20.12.2001р. № 2908-III (редакція від 06.12.2012 р. на підставі офіційного документу № 5492-17). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2908-14>
17. Про заходи щодо активізації роботи з розвитку тваринництва. Постанова КМУ від 20.08.2008 р. № 729. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/729-2008-%D0%BF>
18. Собкевич О.В. Щодо першочергових напрямів підтримки розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. Аналітична записка / Собкевич О.В., Русан В.І., Юрченко А.С. // Офіційний сайт інституту стратегічних досліджень при Президентові України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/817/>
19. Про інноваційну діяльність. Закон України від 04.07.2002 № 40-IV (редакція від 16.10.2012 на підставі документу № 5460-VI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/40-15/>
20. Горлачук В.В. Організаційно-економічний аспект управління сільськогосподарським землекористуванням [монографія] / Горлачук В.В., Семенчук І.М., Мозгова М.В.; за ред. В.В. Горлачука. – Миколаїв: Іліон, 2012. – 180 с.
21. Про затвердження Положення про порядок здійснення через біржовий товарний ринок контрактів зустрічних поставок сільськогосподарської продукції і продовольства та матеріально-технічних ресурсів. Наказ Міністерства аграрної політики України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України, Державної податкової адміністрації України № 52/63/90/221 від 26.04.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0363-00>

Стаття надійшла до редакції 07.02.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"